
A KÖNYVTÁRAK ÉS A VÁLTOZÓ SZERZŐI JOG

MEZEI PÉTER¹

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

PÉTER MEZEI: THE LIBRARIES AND THE CHANGING COPYRIGHT LAW

Balancing the interests of the different stakeholders – that is, authors, publishers, aggregators, distributors, and other intermediaries, including the libraries – with regards to copyright law is a sensitive issue. Viewed through the lenses of the European Union and Hungary the present paper aims to summarize the obstacles that libraries face and the solutions that they might apply in respect of two separate questions. Firstly, the massive digitization by libraries and the provision of digital copies to the patrons will be covered, and secondly, the problematic of e-lending (lending of e-books) will be discussed. The most recent examples of the US copyright law will be presented as well. Consequently, it will be visible that the European Union is in a disadvantageous situation with regards to the preservation and dissemination of cultural heritage. This is partially due to the more flexible copyright law and practice of the United States.

A digitális technológiák elterjedése számtalan változást eredményezett. Igaz ez a szellemi tulajdonvédelem területére is, ahol akarva-akaratlanul összeütköznek a társadalmi realitások és a jogszabályi rendelkezések. Ebből a szempontból tipikusan a végfelhasználók olyan magatartásai kerülnek a diskurzus célkeresztjébe, mint a jogvédett tartalmak engedély nélküli megosztása, a fájlcserelés.²

A digitális technológiák térnyerése a könyviparban is komoly változásokat indukált. A digitális másolatok készítésének a lehetősége kiemelkedő módon járult hozzá a kínálat bővüléséhez. Ez nem csupán a jogosulti oldal számára teremtett új lehetőségeket a fogyasztók megnyerésére, de az olyan kezdeményezések sikerének is megágyazott, mint a világ első nonprofit könyvdigitalizálási programja, a Guten-

1 Dr. Mezei Péter, Ph.D., az SZTE ÁJTK stratégiai dékánhelyettese, az Összehasonlító Jogi Intézet docense, a Turkuai Egyetem címzetes egyetemi docense, a Szerzői Jogi Szakértő Testület tagja.

2 Mezei Péter: *A fájlcsere dilemma – a perek lassúak, az internet gyors.* HVG-Orac, Budapest, 2012.

berg-projekt.³ Hasonlóan azonban ahhoz, ahogy valamennyi egyéb digitális tartalom (különösen a filmek, zenék és szoftverek) fogyasztása csak a megfelelő technikai (lejátszó) eszközökkel lehetséges, éppúgy szükségesnek mutatkozott az infrastruktúra fejlesztése a könyvpiarban is. Az e-könyv formátumok szabványosítása, majd az e-könyvek olvasására alkalmas készülékek (e-könyv olvasók,⁴ illetve jelenleg tipikusan tabletek) piacra dobása kellett e piaci szegmens felfutásához.⁵

A keresleti oldalon hasonló módosulások figyelhetők meg. A „digitális bennszülöttek” attitűdje – különösen a zenék, a filmek és a könyvek kapcsán – a tulajdonlás, megőrzés, „könyvtározás” logikájától az azonnali, egyszeri fogyasztás felé mozdult el. Különösen látványos ez a filmiparban: a filmek filmszínházi vetítését követő több hónapos várakozás a DVD lemezre, a televíziós sorozatok több hónapos csúszással – szinkronizálást követően – történő hazai levetítése mind az alternatív – rendre jogellenes – modellek felé tereli a végfelhasználókat. A könyvpiarra némileg más logika irányadó. A magyar átlagfogyasztó nyelvi kompetenciáinak korlátai miatt kevésbé valószínű az eredeti külföldi kiadások kalózmásolatainak az elterjedése. A digitális technológiák előretörése ugyanakkor közvetlen lehetőséget és igényt teremt az olvasóközönség számára, hogy azonnal, olcsón (ingyen) és könnyen férhessenek hozzá a magyar nyelvű írói művekhez.

A közvetítők, különösen a könyvtárak szerepe külön figyelmet érdemel e változó világban.⁶ A könyvtárak hagyományos feladatai közül kiemelkedik a kulturális javak gyűjtése, megőrzése és rendelkezésre bocsátása.⁷ A digitális tartalmak gyűjtése, gyarapítása önmagában még nem feltételez új módszereket a könyvtárak részéről. Az állomány megőrzése (a digitális tartalmak szükségszerű többszörözése miatt), és különösen annak hozzáférhetővé tétele (terjesztése vagy nyilvánossághoz közvetítése) azonban már szerzői jogilag releváns magatartásként értékelhető. Ráadásul a könyvtárak egy esetleges liberális szolgáltatási modellel nemcsak a törvény betűivel, hanem a kiadók és egyéb gazdasági szereplők – így a profitorientált viszonteladók – érdekeivel is szembe találhatják magukat.

Az egyes szereplők érdekei közötti egyensúly megtalálása kényes feladat. A jelen tanulmány európai uniós és magyar szemüvegen keresztül szemlélve két fontos

3 A kezdeményezés révén 1971 óta folyik könyvek megőrzési célú tömeges másolása az Egyesült Államokban. Lásd: <http://www.gutenberg.org>.

4 Az első ilyen készülék a *Sony Reader* volt 2006-ban, melyet az *Amazon Kindle* követett 2007-ben, valamint a *Barnes & Noble Nook* készüléke 2009-ben. Lásd: O'Brien, David - Gasser, Urs - Palfrey, John G. (2012): *E-books in Libraries - A briefing document developed in preparation for a workshop on e-lending in libraries*, Berkman Center Research Publication No. 2012-15, p. 4. (http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2111396).

5 2011-ben az *Amazon* weboldalán keresztül már több szépirodalmi és tudományos tárgyú e-könyvet értékesítettek, mint papír alapú kiadványt. Lásd: Miller, Claire Cain - Bosman, Julie (2011): *E-Books outsell print at Amazon*, *New York Times*, May 9. (<http://www.nytimes.com/2011/05/20/technology/20amazon.html>).

6 A könyvtárak digitális környezetben betöltött szerepéről lásd: Sennyey Pongrácz - Kokas Károly (2011): *Hogyan változtatta/változtatja meg a könyvtárak jelenét és jövőjét a számítógépes világhálózatba kerülés?, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 58. 10. 419-429.p.

7 Vö. 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről, 55.§ (1) bekezdés.

területen kívánja összegezni a könyvtárak előtt tornyosuló akadályokat, illetve meghatározni a lehetőségeiket. Előbb a könyvdigitalizálás és a digitális példányok szolgáltatásának a lehetőségét, azután az e-könyvek haszonkölcsönzésével kapcsolatos anomáliát foglaljuk össze. Külön ismertetjük az Egyesült Államok szerzői jogából hozható példákat. Ezekből világossá válhat, hogy az *Európai Unió a jóval rugalmasabb tengerentúli joggyakorlat miatt is lépéshátrányba került a kulturális örökség megőrzése és hozzáférhetővé tétele terén.*

A KÖNYVDIGITALIZÁLÁS KIHÍVÁSAI

Az Európai Unió szerzői jogi szabályai világosan behatárolják a könyvtárak szabad mozgásterét a jogvédett tartalmak szolgáltatása terén. Az *InfoSoc-irányelv* alapján a könyvtárak szabadon lemásolhatják a repertoárjukba tartozó műveket, ha ez közvetlenül vagy közvetve sem irányul kereskedelmi vagy gazdasági célra;⁸ valamint a könyvtár látogatói a digitális műpéldányokat az intézmény területén elhelyezett terminálokról megtekintés céljából lehívhatják.⁹ A *Bérllet-irányelv* – már 1992-ben – széles jogosult kör számára rögzítette a haszonkölcsönzés jogát.¹⁰ Ugyanakkor azt is lehetővé tette, hogy e jogot a tagállamok – kizárólagos (engedélyezési) jog helyett – díjigényre szorítsák,¹¹ és esetleg meghatározott intézményeket mentesítsenek a díjfizetési kötelezettség alól (Magyarországon e privilégium az országos szakkönyvtárakat illeti).¹² Az *Árva mű irányelv* értelmében a könyvtárak jogosultak arra, hogy az olyan művek vonatkozásában, amelyeknek szerzője ismeretlen vagy ismeretlen helyen tartózkodik, a szerző előzetes engedélye nélkül is megvalósítsanak bizonyos – a többi irányelv által biztosított mozgástérnél szélesebb hatókörű – felhasználásokat.¹³

Az uniós szintű szabályozás egyértelműen korlátozott. Egyrészt a fentiekben felvázolt felhasználói kedvezmények alapjaiban véve a digitális technológiák XXI. századi felpörgését megelőzően születtek, s ezért nem adnak választ minden modern kihívásra. Másrészt a releváns szabályok kereteit a tagállamok töltik ki tartalommal.

8 Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról, 5. cikk (2) bekezdés (c) pont. A magyar szerzői jogból lásd: 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról, 35.§ (4) bekezdés. (A továbbiakban: *Szjt.*)

9 *Uo.*, 5. cikk (3) bekezdés (n) pont; *Szjt.* 38.§ (5) bekezdés.

10 Az Európai Parlament és a Tanács 2006/115/EK irányelve (2006. december 12.) a bérlési jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról (kodifikált változat), 3. cikk.

11 *Uo.*, 6. cikk (1)–(2) bekezdés; *Szjt.* 23/A.§.

12 *Uo.*, 6. cikk (3) bekezdés; *Szjt.* 39.§.

13 Az Európai Parlament és a Tanács 2012/28/EU irányelve (2012. október 25.) az árva művek egyes megengedett felhasználási módjairól; *Szjt.* 41/A-K.§§. Az irányelv hazai átültetésével kapcsolatban legújabbán lásd: Mezei Péter (2014): The new orphan works regulation of Hungary, *IIC - International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 8. 940-952. p.

Az érintett vagyoni jogok kivételével az *InfoSoc-irányelv* például nem tárgyalja az érintett műtípusok körét, az engedélyezett másolatok számát, esetleg azt, hogy lehetséges-e a formátum-átalakítással járó többszörözések. Az Egyesült Királyság például mindhárom utóbbi tényezőt megszorító módon értelmezte egészen 2014-ig, s ezzel vészesen beszűkítette a brit könyvtárak mozgásterét.¹⁴ A legújabb angol reform az irányelvi előírásokkal nem ellentétes szélesítést szült.¹⁵ Egy másik példát hozva: az *Szjt.* kizárja a más személlyel számítógépen vagy elektronikus adathordozóra történő másolást a magáncélú többszörözések köréből.¹⁶ Ily módon a hazai könyvtárak kizárólag előzetes felhasználási szerződések kötése alapján nyújthatnak elektronikus dokumentumküldő szolgáltatásokat.¹⁷ S bár e szabályozás nem zárja ki az oktatási célú szabad felhasználásokat,¹⁸ illetve nem akadályozza az archiválási célú digitalizálást, érdemben akkor is szűkíti a könyvtárak tevékenységi körét.

Egyértelmű, hogy az *acquis communautaire* nem tekinthető optimálisnak. Az uniós jogalkotó elvileg háromféleképpen reagálhatna: a *status quo* megőrzésével (egészében a piacra hagyva a probléma megoldását); a könyvtáraknak biztosított korlátozások és kivételek szélesítésével; valamint a könyvtárak és a szerzői jogosultak közötti privát együttműködési megállapodások ösztönzésével. Az első lehetőség nem opció: mindenki belátja, hogy reformok szükségesek ahhoz, hogy a könyvtárak tevékenyen vegyék ki részüket a kultúra digitális megőrzéséből és terjesztéséből. A másik két alternatíva egyaránt megjelent az elmúlt évek legfontosabb uniós dokumentumaiban.¹⁹

A *korlátozott modernizációs* modellt kiválóan példázza az *Árva mű irányelv*, amely bár természetéből adódóan limitált hatókörű, hiszen csak meghatározott műtípusokra, jogosultakra és jogokra vonatkozik, mégis a modernizációt sürgeti, mivel a tagállamok számára *kötelezővé teszi* korlátozás vagy kivétel bevezetését e téren.²⁰ E modell mellett szállt síkra az Európai Bizottság által megrendelt Triaille-

14 Mezei Péter (2008): Szabad felhasználás és kultúra – Észrevételek a Gowers-jelentéssel kapcsolatban. *Debreceni Jogi Műhely*, 1. (http://www.law.klte.hu/jogimuhely/02_hun_index.htm).

15 2014 No. 1372 – The copyright and rights in performances (Research, Education, Libraries and Archives) Regulations 2014 (<http://www.legislation.gov.uk/ukxi/2014/1372/made>).

16 *Szjt.* 35.§ (3) bekezdés.

17 E vonatkozásban figyelmet érdemel a Szerzői Jogi Szakértő Testületnek az Országgyűlési Könyvtár megkeresésére kiadott szakvéleménye. Lásd: SzJSzT 29/2004 – Hazai és külföldi időszaki kiadványok tartalmának digitális archiválásával összefüggő szerzői jogi kérdések, *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 1. (110.) 2005/1. (<http://www.sztnh.gov.hu/kiadv/ipsz/200502/04-valogat.html>).

18 A német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (BGH) 2014-es döntése szerint az oktatási célú szabad felhasználások közé tartozik a jogvédelet tankönyvek tartalmának 12%-át és összességében a 100 oldalt meg nem haladó részletek intraneten keresztül, oktatási célokra történő lehívásra hozzáférhetővé tétele, még akkor is, ha a hallgatók a részleteket lementhetik vagy kinyomtathatják. Lásd: BGH 28.11.2013 (I ZR 76/12) – Meilensteine der Psychologie, *MultiMedia und Recht*, 2014/9. 616-624. p.

19 Lásd többek között: *Az Európai Bizottságnak a kulturális anyagok digitalizálásáról, online hozzáférhetővé tételéről és a digitális megőrzésről szóló 2006-os hatástanulmánya* [Brüsszel, 24.8.2006, COM(2006) 3808 végleges]; *A Bizottság Ajánlása (2006. augusztus 24.) a kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről* (2006/585/EK); *Zöld Könyv – Szerzői jog a tudásalapú gazdaságban* [Brüsszel, 17.6.2008, COM(2008) 466 végleges].

20 *Árva mű irányelv*, (20) preambulum-bekezdés.

jelentés is. Készítői a társadalmi realitásokhoz való idomulás céljából az *InfoSoc-irányelv* részleges módosítását sürgették. Kiálltak a formátumátalakítás és a tömeges digitalizálás lehetőségeinek az irányelvbe illesztése mellett. Indokoltak látták, hogy a könyvtári kivétel valamennyi műtípusra vonatkozzon, és hogy az intézmények a repertoárjukba tartozó művekről több másolatot készíthessenek. Elfogadhatónak találták a digitalizálási feladatok kiszervezését („*outsourcing*”) köz- és magánszervezetek együttműködési („*public-private partnerships*”) felé. A fenti reformokat pedig kétféleképpen látták megvalósíthatónak: az *Infosoc-irányelv* előírásának kötelezővé tételével vagy az opcionális jelleg megőrzése mellett a szabályozás számottevő kiegészítésével.²¹

A *kooperatív metódus* iránti igény már az Európa Bizottság 2006-os ajánlásában megjelent. Eszerint „[bátorítani kell] a kulturális intézmények és a magánszektor olyan partnerkapcsolatait, amelyek újfajta forrásokat biztosítanak a kulturális anyagok digitalizálásának finanszírozásához”.²² A „Bölcsék Tanácsa” hasonlóképp jelezte, hogy a magánszervezetek általi digitalizálás megállíthatatlan, mivel e cégek valamennyi szükséges anyagi forrással és szakértelemmel rendelkeznek. A köz- és magánszervezetek közötti együttműködés ezért elengedhetetlen.²³ Ugyancsak kiválóan szemlélteti e modellt a szerzők és kiadók képviselői, valamint a közös jogkezelő szervezetek által aláírt *Memorandum of Understanding*. E megállapodás igazolja, hogy az egyes érdekkoldalak nyitottak a kereskedelmi forgalomban nem kapható művekkel kapcsolatos viták egyezségi úton történő rendezésére.²⁴ A *MoU* szellemiségét tükrözi többek között a Magyar Széchényi Könyvtár által uniós forrásokból életre hívott ELDORADO program is, amely az árva művek *Szjt.* szerinti szolgáltatásán túl, jogvédett tartalmak kiadói engedéllyel történő digitális szolgáltatását kívánja lehetővé tenni.²⁵

Valójában egyik vázolt modell sem tekinthető optimális megoldásnak. A kooperatív metódus gyenge pontja a különböző érdekkoldalak digitalizálással és a tartalmak elérhetővé tételével kapcsolatos céljai és stratégiája közötti különbségből fakad. A tartalomszolgáltatók komoly ellenfelet látnak a digitális könyvtárakban, a magánszervezetek pedig gyakran egyedi üzletpolitikával rendelkeznek. Ugyanakkor reformok híján a könyvtárak elveszíthetik a kulturális örökség megőrzésével és terjesztésével kapcsolatos feladataikat a digitális környezetben. Ezért tűnik indokolt-

21 Dussollier, Séverine (2013): The limitations and exceptions to copyright and related rights for libraries, research and teaching uses. In: Jean-Paul Triaille (ed.): *Study on the Application of Directive 2001/29/EC on copyright and related rights in the information society (the „Infosoc Directive”)*, 2013. 292-303. p. (http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/studies/131216_study_en.pdf).

22 Bizottsági Ajánlás 2006/585/EK, 3. pont.

23 Report of the 'Comité des Sages': *The New Renaissance*, 9.3.5.–9.3.6. pontok (http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/doc/reflection_group/final-report-cdS3.pdf).

24 *Memorandum of Understanding – Key Principles on the Digitisation and Making Available of Out-of-Commerce Works*, 20.9.2011 (http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/copyright-infso/20110920-mou_en.pdf).

25 Dancs Szabolcs (2013): „A digitális felvilágosodás felé”. Az ARROW program és az OSZK – digitalizálás, szerzői jog, innovatív megoldások, *Könyvtári Figyelő*, 24. (60.) 3. 465-484. p.

nak, hogy az EU mindenképpen a korlátozott modernizálás mellett tegye le a voksát. Mindezek során tekintettel kell lenni a nemzetközi szerzői jog előírásaira, így különösen az ún. háromlépcsős tesztre, amely általános jelleggel biztosítja, hogy a korlátozásokat és kivételeket csak annyiban vezessenek be, amennyiben azok szűk hatókörűek, nem sérelmesek a művek rendes felhasználására, és indokolatlanul nem károsítják a szerzők jogos érdekeit.²⁶ A testtben foglalt kritériumok bizonyosan nem sérülnének a könyvtári digitalizálások és a tartalmak online elérhetővé tétele esetén, ha a jogalkotó közös jogkezelés keretében érvényesíthető díjigényre szorítaná a jogosultak kizárólagos jogait. Sajnálatos körülmény, hogy a 2013-ban elfogadott *Jedlik-terv*,²⁷ miközben a Magyar Kormány szellemi tulajdonvédelmi stratégiáját fogalmazta meg a 2013–2016 közötti időszakra, semmilyen fogódzót nem adott a könyvtárak számára. Ebből a szempontból a reform lehetősége nem belülről, hanem legfeljebb uniós szintről érkezhethet.

Az uniós joganyag problematikáját hűen tükrözi az Európai Unió Bíróságának (*EUB*) joggyakorlata is. A 2014-ben lezárult *TU Dresden* előzetes döntéshozatali eljárás keretében a *BGH* három kérdéssel fordult az *EUB*-hoz.²⁸ Az első kérdés az *InfoSoc-irányelv* 5. cikk (3) bekezdés n) pontjában található rendelkezés egy fajsúlyos tagmondatára vonatkozott. Eszerint a könyvtári terminálokon kutatási célokból való elérhetővé tétel kizárólag „az adásvételi vagy felhasználási feltételek alá nem eső” kötetekre vonatkozhat. Az alapügy felperese, az Ulmer kiadó úgy érvelt, hogy e feltétel már akkor beáll, ha a kiadó az érintett intézménynek méltányos szerződéskötési ajánlatot tesz. Az *EUB* elutasította ezt az érvelést, és kizárólag a már megkötött megállapodások esetén látta alkalmazhatónak e rendelkezést.²⁹

A *BGH* második kérdésével arra kereste a választ, hogy az említett szabály, melynek szövege „csupán” a nyilvánossághoz közvetítésre tesz utalást, lehetővé teszi-e az érintett intézmények számára az előzetes digitalizálást. Az *EUB* válaszában rögzítette, hogy „a művek e (nyilvánossághoz) közvetítésének joga (...) lényegének java részétől, sőt, akár annak tényleges érvényesülésétől is megfosztottá válna, ha ezen intézmények nem rendelkezhetnének az érintett művek digitalizálására is kiterjedő joggal.”³⁰

A harmadik kérdés annak a gyakorlatnak a megítélésére irányult, mely lehetővé tette az egyetemi terminálokról papíralapú másolat készítését, illetve a digitális műpéldányok USB kulcsra való másolását. Mivel itt már tartós másolatkészítésről van szó, amelyet nem a kedvezményezett intézmény, hanem az olvasó végez el, ezért

26 *Szjt.* 33.§ (2) bekezdés. A jogelv alapját a Berni Uniós Egyezmény 9. cikk (2) bekezdése, a TRIPS Megállapodás 13. cikke, a WIPO Szerzői Jogi Szerződés 10. cikke és a WIPO Előadásokról és Hangfelvételekről szóló Szerződés 16. cikke adja.

27 A Kormány 1666/2013. (IX. 23.) Korm. határozata a szellemi tulajdon védelmére irányuló nemzeti stratégia elfogadásáról és a végrehajtásával összefüggő feladatokról.

28 Az előterjesztést lásd: *BGH* 20.9.2012 (I ZR 69/11) – Elektronische Leseplätze. *Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht*, 2013/5. 503–509. p.

29 *Case C-117/13* – Technische Universität Darmstadt kontra Eugen Ulmer KG, 2014. szeptember 11., ECLI:EU:C:2014:2196, 28. és 32. pontok

30 *Uo.*, 43. pont.

az EUB szerint e szolgáltatás nem illik a könyvtáraknak biztosított kivétel keretei közé. Ugyanakkor elvben alkalmazhatónak látták a bírák az *InfoSoc-irányelv* 5. cikk (2) bekezdés a) vagy b) pontját. Ezek a reprográfiai vagy hasonló eljárás, illetve bármely más módon és más hordozóra történő magáncélú másolás kapcsán engedélyezi a tagállamoknak korlátozás vagy kivétel bevezetését. Más szavakkal: amennyiben a fenti gyakorlat szerint létrehozott másolat után a méltányos díjazás (akár a reprográfiai díj, akár az üres hordozó díja) megfizetésre kerül, és így a szerző jogos érdekeit nem károsítja indokolatlanul a felhasználó magatartása, akkor ez a többszörösítés is elfogadható.³¹

AZ E-KÖNYVEK HASZONKÖLCSÖNZÉSE

Ahogy arra fentebb utalás történt, a *Béret-irányelv* a haszonkölcsonzést kizárólagos szerzői jogként rendeli elismerni, amely alól két kivételt enged: díjigényre szorítást és/vagy meghatározott felhasználói kör számára szabad felhasználást.³² Miközben ez a szisztéma az analóg világban kiválóan alkalmazható,³³ az e-könyvek piacán más logika érvényesül.

A digitális műpéldányok haszonkölcsonzése ugyanis a kiadók véleménye szerint alkalmas arra, hogy közvetlenül versenyezzen a kiadók fogyasztókért folyó versenyével (amely jelenséget az amerikai irodalom „kannibalizmusnak” nevez).³⁴ Ezért világszerte az a gyakorlat rögzült, hogy a kiadók, illetve az engedélyükkel tevékenykedő aggregátorok kizárólag licencelik az e-könyveket a könyvtárak felé, vagyis *a fizikai műpéldány tulajdonjogával ellentétben az e-könyvet nem veszi meg az intézmény, kizárólag használati jogot szerez rá.*

A piacvezető kiadók az engedélyezés több formáját is kidolgozták. Ismert a határozatlan idejű, az intézménynek meghatározott példányszámot, ugyanakkor egy példányhoz egyidejű egyetlen hozzáférést biztosító modell. Hasonlóképp elterjedt az éves előfizetés alkalmazása, amely korlátlan hozzáférést biztosít a repertoárba tartozó művekre. Ugyancsak ismert, bár messze nem olyan népszerű a *pay-per-view* metódus, ahol az intézmény megtekintésenként fizeti a díjazást a jogosult felé.³⁵ E

31 *Uo.*, 50–57. pontok.

32 *Vö.*: 10–12. lábjegyzetek.

33 Az *Szjt.* 78.§ a hangfelvételek haszonkölcsonzése esetére a hangfelvétel-előállító és a hangfelvételben rögzített előadások vonatkozásában az előadóművészek számára közös jogkezelés keretében érvényesíthető díjazást ír elő. Érdekes, hogy az érintett közös jogkezelő szervezetek (a MAHASZ és az Előadóművészi Jogvédő Iroda) nem érvényesítik ezt a jogot.

34 O'Brien – Gasser – Palfrey (2012), 22. p.

35 *Uo.*, p. 10-21.; Dussolier, Séverine (2015): A Manifesto for an E-lending Limitation in Copyright, *JIPITEC*, 3. 216-217. p.

modellek alkalmazása országoként, kiadónként és könyvtáranként erős eltéréseket mutat.³⁶

A bizonytalanságok elsődlegesen az uniós jog egyes előírásai összeolvasásának³⁷ és a szerződéses gyakorlat értelmezésének a nehézségeiből fakadnak. Emiatt is külön figyelmet érdemel, hogy az elmúlt években számtalan olyan esetben hoztak döntést Európában, amely a licencia és az adásvétel kérdéskörét vizsgálta. A legismertebbek számító *UsedSoft* ügyben az *EUB*-nak arról kellett döntenie, hogy lehetséges-e az interneten keresztül jogszerűen forgalomba hozott számítógépi programalkotások felhasználói licencét továbbértékesíteni. Az *EUB* arra a következtetésre jutott, hogy az alapügy felperese, az *Oracle*, határozatlan időtartamra, tisztességes díjazás ellenében bocsátotta a felhasználók rendelkezésére a kérdéses programokat, amelyeket így azok megvásároltak, és nem licencbe vevőként, hanem tulajdonosként használhattak. Ebből kifolyólag a programokat továbbértékesíthették. Az *EUB* ennyiben a jogkimerülés tételének az online környezetre való alkalmazhatóságát vetítette előre.³⁸

Az ítélet komoly figyelmet (és kritikát) kapott egy teljesen más dimenzióban: az e-könyvek szemszögéből. Két német tartományi fellebbviteli bíróság ugyanis rögzítette: a *UsedSoft* döntés ún. *lex specialis*, vagyis speciális jogot alkalmazott, és így más műtípusokra, például hangoskönyvekre és e-könyvekre nem alkalmazható.³⁹ Utóbbi ítéletek fényében az e-könyvek kiadói továbbra is sikerrel köthetnek és érvényesíthetnek felhasználási szerződéseket a könyvtárakkal.⁴⁰

Biztosat persze csak azt követően tudunk mondani, ha a holland közkönyvtárak egyesülete (*Vereinigung van Openbare Bibliotheken*) által indított próbaper nyomán az *EUB* elé utalt ügyben a luxembourgi fórum választ ad arra a kérdésre, hogy az e-könyvek haszonkölcsönzése beilleszthető-e az *acquis communautaire* keretei közé.⁴¹ Egyes jogirodalmi álláspontok mindenesetre egy ilyen irányú reformot sürgetnek.⁴² Az Egyesült Királyság Kulturális, Média és Sport Minisztériuma által

36 Hartmann Thomas (2012): Weiterverkauf und „Verleih“ online vertriebener Inhalte – Zugleich Anmerkung zu EuGH, Urteil vom 3. Juli 2012, Rs. C-128/11 – *UsedSoft* ./ *Oracle*, *Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht*, 11. 987. p.

37 Lásd különösen az *InfoSoc-irányelv* (40) preambulum-bekezdését: „ez az irányelv nem érinti a tagállamok lehetőségét arra, hogy a kizárólagos nyilvános haszonkölcsönzési jog alól a 92/100/EGK irányelv 5. cikke alapján kivételeket állapítsanak meg. Ennek következtében olyan egyedi szerződések megkötését, illetve engedélyek megadását kell elősegíteni, amelyek kiegyensúlyozott módon részesítik előnyben ezeket az intézményeket, valamint a kultúra terjesztésére irányuló feladatuk megvalósulását.”

38 *Case C-128/11 – UsedSoft GmbH kontra Oracle International Corp.*, 2012. július 3., ECLI:EU:C:2012:407. A magyar jogirodalomból lásd: Farkas Henrietta Regina (2013): A „használt” szoftverek értékesítésének jogi megítélése az Európai Unióban: a *UsedSoft* kontra *Oracle* ügy, *Infokommunikáció és Jog*, 2013. december. 56. 126-129. p.

39 OLG Stuttgart 03.11.2011 (2 U 49/11) – Keine Erschöpfung bei Online-Vertrieb von Hörbüchern, *Computer und Recht*, 2012/5. 299-305. p.; OLG Hamm 15.05.2014 (22 U 60/13) – Keine Erschöpfung bei Audiodataien – Hörbuch-AGB, *Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht*, 2014/9. 853-863. p.

40 Hartmann (2012), 987-988. p.

41 Dussolier (2014), 214. p.

42 *Uo.*, 219-226. p.

rendelt tanulmány is jelzi: „bármilyen elemzés is készüljön az e-haszonkölcsönzésnek a könyvtári zajok erősségére gyakorolt hatásáról, az világos, hogy ha a könyvtárak számára nem lesz lehetséges az e-haszonkölcsönzés, akkor a jelentőségük relatíve rövid idő alatt nagyon megcsappan.”⁴³

A joggyakorlat fentiekben ismertetett fejlődése a magyar könyvtári viszonyokat és kiadói mentalitást ismerve nem szükségképpen szerencsés. Elvértve ismerünk olyan megállapodásokat könyvtárak és kiadók között, amelyek az e-könyvek haszonkölcsönzését lehetővé teszik (a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg könyvtára például biztosít ilyen szolgáltatást). Egyetértve a hivatkozott szakértői véleményekkel, a szerződéses gyakorlatot felülíró, uniós szintű korlátozás bevezetése egyértelműen indokoltnak látszik, amennyiben szeretnénk megőrizni a könyvtárak relevanciáját a haszonkölcsönzés terén.

RUGALMAS SZERZŐI JOG AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

Az Egyesült Államok szerzői joga a fenti témaköröket illetően az európai következtetésekkel homlokegyenest szembemegy, rugalmas jogalkalmazást lehetővé téve, a kreatív vállalkozásoknak kedvezve. E helyütt a *Google Books* szolgáltatással kapcsolatos két nagy per és a haszonkölcsönzésre vonatkozó jogszabályi előírások érdemelnek figyelmet.

A *Google* akadémiai és szépirodalmi kiadókkal 2003 végén kötött megállapodása révén írói művek részletei váltak hozzáférhetővé az interneten.⁴⁴ A *Google Print* névre keresztelt projekt sikerén felbuzdulva 2004-ben útjára indította a *Google Books Library Projectet*, melynek keretében a *Google* negyvennél több könyvtár állományba tartozó kötetek digitalizálását vállalta.⁴⁵ A másolatokból a könyvtárak kaptak egy példányt és a *Google* is elérhetővé tette a *Google Books* weboldalon. Itt a felhasználók rákereshettek bármely kulcsszóra és megtekinthették a találati eredményeket. Közkincsbe tartozó könyvek esetén a teljes tartalomhoz, jogvédett művek esetén a keresett kifejezést körülölelő részletekhez („*snippets*”) nyílt hozzáférés.⁴⁶ Abban az esetben, ha a keresett kulcsszó az adott műben többször is előfordult, a *Google* legfeljebb három részletet jelenített meg. A weboldalon a kötet legközelebbi könyv-

43 Sieghart, William: *An independent review of e-lending in public libraries in england*, March 2013. 7. p.(<https://www.gov.uk/government/publications/an-independent-review-of-e-lending-in-public-libraries-in-england>).

44 Vaidhyanathan, Siva (2007): The googlization of everything and the future of Copyright. *U.C. Davis Law Review*. 40. 1215. p.

45 Hüttner, Sabine – Ott, Stephan (2010): Schachern um das Weltkulturerbe – Das Google Book Settlement. *Zeitschrift für Urheber- und Medienrecht*. 54. 378-384. p.

46 Na, Nari (2007): Testing the boundaries of copyright protection: The Google Books Library Project and the fair use doctrine, *Cornell Journal of Law and Public Policy*. 16. 2. 420. p.

tári elérhetőséget is feltüntessék, valamint az, hogy mely könyvesboltban vásárolható meg.⁴⁷

2005 szeptemberében három magánszemély, valamint az írók képviselőire hivatott *Authors Guild* csoportos perlési eljárást indított a *Google*-l szemben.⁴⁸ Egy hónappal rá a cég öt kiadó keresetlevelét is kézhez kapta.⁴⁹ Az érdemben összefüggő kereseteket a bíróság 2006-ban egyesítette. Még ugyanebben az évben tárgyalóasztalhoz ültek a felek annak érdekében, hogy egyezségi megállapodással rendezzék a vitát. Végül e törekvés nem vezetett sikerre.⁵⁰

A 2013 őszi megszületett elsőfokú döntés az alperesnek kedvezett. A bíróság szerint a *Google* engedély nélküli szolgáltatásával megsértette a jogosultak többszöröségi jogát (a szkenneléssel), terjesztési jogát (a letöltésre felkínálással) és nyilvános előadási jogát (ami a „snippet”-ek mechanikai eszközökkel történő kivetítése útján valósult meg). E jogsértésekért ugyanakkor kizárta az óriáscég felelősségét Chin bíró, mivel alkalmazhatónak találta az Egyesült Államok szerzői jogának legfontosabb felelősségkorlátozási tételét, a fair use tesztet.⁵¹

Ennek alkalmazhatósága négy tényező egyensúlyozásától függ. Az első faktor egyszerre két körülményt vizsgál: transzformatív/átalakító jellegű-e, illetve profitorientált-e a felhasználó magatartása. Transzformáción olyan felhasználásokat kell érteni, ahol az eredeti művet új formában vagy új jelentéstartalommal hasznosítják.⁵² Évekkel a *Google Books* döntést megelőzően megállapítást nyert az átalakító jelleg több olyan esetben, mikor keresőmotorok nagy felbontású fotókról készült miniatürizált képeket („thumbnail”) tettek elérhetővé.⁵³ Chin bíró – hivatkozással arra, hogy a „snippet” szolgáltatás milyen előnyös a felhasználóknak és a könyvtárosoknak – alkalmazhatónak találta e precedenseket a *Google Books*-ügyben.⁵⁴ Az első faktor másik tételét illetően Chin bíró elismerte, hogy a *Google* ugyan önmagában profitorientált, azonban a „snippet”-ek kivetítése során nem helyezett el reklámokat, a másolatokat és a részleteket sem értékesítette.⁵⁵ Végző soron a bíróság az első faktort a *Google* javára értékelte.

A fair use teszt második faktora a forrásművek természetét veszi szemügyre. Chin bíró e ponton azzal érvelt, hogy a „fictional”, vagyis a kitalált történetek szélesebb

47 Paul Ganley (2006): *Google Book Search: Fair Use, Fair Dealing, and the Case for Intermediary Copying* (kézirat), 3-5. p., (http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=875384)

48 *Authors Guild v. Google, Inc., No. 05 Civ 8136* (S.D.N.Y. Sept. 20, 2005).

49 *McGraw & Hill Cos., Inc. v. Google, Inc., No 05 Civ 8881* (S.D.N.Y. Oct. 19, 2005).

50 Mezei Péter (2011): A szerzői jog jövője (is) a tét – Gondolatok a *Google Books* könyvdigitalizálási projektről, *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle* 6. (116.) 5. 5-47. p.

51 Mezei Péter (2008): Mítől fair a fair? Szerzői művek felhasználása a fair use teszt fényében. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 3. (113.) 6. 26-68. p.

52 *The Authors Guild et al. v. Google, Inc., 954 F.Supp.2d 282* (2013), p. 290.

53 Leslie A. Kelly, et al., v. *Arriba Soft Corporation, 336 F.3d 811* (2003); *Perfect 10, Inc., v. Amazon.com, Inc., 487 F.3d 701* (2007).

54 *Authors Guild v. Google*, p. 291.

55 *Uo.*, p. 291-292.

jogokat élveznek, mint a „*non-fictional*” (például tudományos) alkotások, s a *Google* adatbázisában többségében utóbbi kötetek találhatóak.⁵⁶ A harmadik faktor a felhasznált rész mértékét és lényegességét vizsgálja. Bár Chin maga is egyetértett azzal, hogy a *Google* könyvek millióit szkennelte, ennek ellenére visszanyúlt a transzformáció gondolatához, és közölte, hogy „a könyvek egész szöveges keresése és teljes többszörözése elengedhetetlen a *Google Books* működéséhez”.⁵⁷ A negyedik faktor a felhasználásnak az eredeti mű piacára vagy értékére gyakorolt potenciális hatásait elemzi. E ponton a bíró a társadalmi realitásokra is tekintettel közölte, hogy „a *Google* nem adja el a digitális példányokat, s azok nem is helyettesítik a könyveket. (...) Épp ellenkezőleg, a tények ésszerű elemzője csakis arra juthat, hogy a *Google Books* erősíti a könyvek értékesítését, ezzel is kedvezve a szerzői jogosultaknak”.⁵⁸

Mint arra fentebb utaltunk, a partneregyetemek könyvtárai is kaptak egy példányt a digitalizált művekből. A közel 10 millió, 73%-ban jogvédett kötethez a *HathiTrust* – kulcsszavas keresés végett,⁵⁹ belső, egyetemi rendszeren keresztül olvasási képességeikben korlátozott személyek javára,⁶⁰ valamint megőrzési célokból⁶¹ – teljes hozzáférést biztosított a partnerintézmények részére. A *University of Michigan* által tervezett árva mű projekt, mely az oktatók és a hallgatók részére biztosított volna korlátlan elérést, sosem indult be.

Az *Authors Guild* és pertársai a fenti négy felhasználásra tekintettel perbe fogta a *HathiTrustot* és annak alapítóit.⁶² A felperesek annak megállapítását kérték, hogy a könyvtári felhasználások szerzői jogsértést eredményeznek, s indítványozták, hogy a bíróság tiltsa el a *HathiTrustot* a művek felhasználásától, a *Google*-vel való további együttműködéstől, bármely árva mű projekt beindításától, valamint hogy kerüljön sor valamennyi digitális másolat lefoglalására.

A 2014-ben megszületett jogerős döntés a *HathiTrustnak* kedvezett. Az első vitatott felhasználási módot „kvintesszenciális átalakító felhasználásnak” nyilvánította a bíróság, mivel a kulcsszavas indexálás a könyvek eredeti rendeltetésétől eltérő új funkció. A transzformatív felhasználás pedig szükségessé tette a teljes terjedelmű többszörözést. A bíróság szerint e szolgáltatás nem képes a művek rendes piaci funkcióját helyettesíteni. A második modell vonatkozásában a bíróság jelezte, hogy a Kongresszus pont ilyen célokból iktatta törvénybe a fair use tesztet 1976-ban. A harmadik felhasználási típust illetően a bíróság elvetette az aktív legitimációt (vagyis nem ismerte el a felperesek perlési jogát). Végül a bíróság az egyébként sosem

56 *Uo.*, p. 292.

57 *Uo.*

58 *Uo.*, p. 292-293.

59 A kulcsszavas keresés lehetővé tette, hogy a digitalizált tartalomról a felhasználó listázza a kulcsszó előfordulási helyeit és előfordulási számait, azonban nem engedett hozzáférést a jogvédett tartalmakhoz.

60 Ezt a lehetőséget csak a *University of Michigan* biztosította két számjegyű beiratkozott hallgatójának.

61 A partner könyvtárak másolatot készíthettek a digitális tartalmakról arra az esetre, ha saját eredeti példányuk elveszett vagy megrongálódott volna.

62 Ez a következők voltak: *University of Michigan*, *University of California*, *University of Wisconsin*, *University of Indiana* és a *Cornell University*.

élesített árva mű projekt vonatkozásában megfogalmazott kifogásokat hipotetikusnak nyilvánítva ugyancsak elutasította.⁶³

A haszonkölcsönzés témaköre is kiválóan példázza, hogy egy társadalmi jelenséget mennyire másként szabályozhat két ország. Az Egyesült Államok nem ismeri általános jelleggel a haszonkölcsönzés jogát. Hogy az mégis része az USA szerzői jogának, egy másik jogelvezhő köthető. A művek *terjesztésére* a szerzők, illetve az ő felhatalmazásuk alapján mások jogosultak. Terjesztésen a művek eredeti vagy másolt példányainak forgalomba helyezését értjük, történjen az a tulajdonjog visszatértes átruházásával, ajándékozással, cserével, esetleg tulajdonjog átruházásával nem járó kölcsönzéssel vagy haszonkölcsönzéssel. A jogkimerülés – illetve angol szóhasználatlaltal *first sale doctrine* – e kizárólagosságot törli meg a tulajdon-átruházással járó terjesztések esetén. Ez alapján *a szerzői jogosult köteles túrni az általa, illetve az ő engedélyével más által jogszerűen, adásvétel útján vagy a tulajdonjog bármely más átruházása révén forgalomba hozott szerzői művek adott műpéldányainak utólagos – akár haszonszerzési célú – terjesztését, amennyiben a műpéldány értékesítéséért megfelelő díjazásban részesült.*⁶⁴

Az 1980-as és 1990-es évek technológiai robbanásának köszönhetően az Egyesült Államokban gombamód elszaporodtak a hanglemezek, videokazetták és játékszoftverek kölcsönzésére szakosodott üzletek. A szerzői jogosultakat ily módon ért gazdasági veszélyekre válaszul a Kongresszus 1984-ben a hangfelvételek, 1990-ben pedig a számítógépi programalkotások vonatkozásában korlátozta a *first sale doctrine* hatókörét, melyből így kizárta a tartalmak kölcsönzés és haszonkölcsönzés útján történő terjesztését. Más műtípusok esetén – így az audiovizuális tartalmak vagy az írói művek vonatkozásában – azonban nem korlátozta a Kongresszus. Ezért a könyvtári haszonkölcsönzés az Egyesült Államok kiterjedt és teljességgel ingyenes közkönyvtári rendszerének egyik legmeghatározóbb jellegzetessége napjainkban is. *A korlátozott haszonkölcsönzési jog ily módon az olcsó beszerzést, az intézmények takarékos működtetését, végső soron a társadalom bármely tagja számára a szerzői művek közkönyvtári rendszeren keresztül történő ingyenes elérését biztosítja.*

Az e-könyvek vonatkozásában ugyanakkor nem fedezhető fel érdemi különbség az európai és az amerikai tapasztalatok között. Ellentétben a *UsedSoft*-döntés által Európában generált hullámokkal, a licencia kontra adásvétel problematikát nem rendezték megnyugtatóan az Egyesült Államokban.⁶⁵ Erre is tekintettel az e-könyvek könyvtáraknak történő licencelése továbbra is domináns. A hat piacvezető kiadó közül ugyanakkor kizárólag a *Random House* engedélyez korlátlan haszonkölcsönzést a kiadványaira. A *Hachette* a „B-listás” kötetek haszonkölcsönzését teszi lehetővé, a *HarperCollins* pedig 26 kölcsönzést követően az e-könyv új példányának a

63 Authors Guild, Inc., et al., v. HathiTrust, et al., 755 F.3d 87 (2014), p. 101-105.

64 Goldstein, Paul – Hugenholtz, P. Bernt (2010): *International copyright – Principles, law and practice*. Second Edition, Oxford University Press, Oxford – New York, 305. p. A jogelv törvényi szabályozását az Egyesült Államokban lásd: 17 U.S.C. §109(a).

65 Mezei Péter (2014): A jogkimerülés intézményének kialakulása és fejlődése az Egyesült Államokban, *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 9. (119.) 2. 34-43 p.

beszerzését írja elő. A *Penguin* 2012-ben pilot jelleggel indította útjára saját modelljét, a *Macmillan* és a *Simon&Schuster* pedig egyáltalán nem engedélyezi az e-könyvei használatát.⁶⁶ A könyvtárak 68 százaléka időben korlátlan hozzáférésre szerződik, 27 százalékuk pedig az éves előfizetési modelleket preferálja.⁶⁷

BEFEJEZÉS

Kurt Vonnegut a Wheaton College könyvtárának 1973-as újraavatásakor azt mondta, hogy „ha a Wheaton könyvtára leégne, az nem lenne akkora kulturális katasztrófa, mint amikor az alexandriai könyvtár égett le Egyiptomban. Alexandriában a legtöbb könyvnek nem volt másolata. Azóta a mi civilizációnk a másolatkészítés mániájába esett. Mindenből olyan sok másodpéldány létezik, hogy a kultúránkat tűzállónak is nevezhetjük.”⁶⁸ Bár Vonnegut gondolatai még az analóg korból származnak, tökéletesen mutat rá az emberiség történelmének két alapvető vonására: az (írott) örökség megőrzése iránti vágyra, valamint e vágy törekénységére. Az első egyszerűen bele van kódolva az emberbe, már ősidők óta, a másikat pedig kiválóan példázza az említett alexandriai katasztrófa. A digitális technológia megjelenése és előretörése gyakorlati garanciája lehet ugyanakkor a két célkitűzés párhuzamos érvényesülésének. A digitális másodpéldányok elpusztíthatatlan (és egyszerre akár több) hordozón történő tárolása egy életre megoldhatja a kulturális örökség megőrzését. Ha azonban nem akarjuk, hogy emlékeink csak egy virtuális térben létezzenek, érdemi kapcsolat nélkül a társadalommal és a realitással, haladéktalan intézkedés szükséges e tartalmak hozzáférhetővé tétele érdekében. Az elektronikus használat épp erre adhat kiváló lehetőséget. A 2014-ben összeállt új Európai Bizottság digitális területért és társadalomért felelős biztosa, Günther Oettinger a szerzői jog reformját jelölte meg egyik prioritásaként.⁶⁹ Julia Reda európai parlamenti képviselő pedig 2015. január 14-én tette közzé jelentését az *InfoSoc-irányelv* reformjának a koncepciójáról, amelyben kifejezetten kiállt az e-használat kivételként történő meghatározása mellett.⁷⁰

66 O'Brien – Gasser – Palfrey (2012), 9. p.

67 *Uo.*, 11. p.

68 Vonnegut, Kurt (2011): Mi a jó Amerikában. In: *Vámpéterek, foma és nagybömbök*, Maecenas Könyvkiadó, Budapest. 259. p.

69 Oettinger playing 'catch-up' on EU digital infrastructure, EurActive, 2015. január 16. (<http://www.euractiv.com/sections/innovation-enterprise/oettinger-playing-catch-eu-digital-infrastructure-311325>)

70 *Draft report on the implementation of Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society* (2014/2256(INI)), 2015. január 14., 20. pont (https://pub.juliareda.eu/copyright_evaluation_report.pdf).